

УДК 152.27(82/89)

Л. В. Куценко, О. І. Романовська

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ЖАНРИ ЯПОНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ НА ВИДАВНИЧОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Схарактеризовано жанри перекладної японської літератури на українському книжковому ринку і здійснено порівняльний аналіз із виданнями російських видавництв.

Ключові слова: японознавство, видавнича реалізація, японське письменство, переклад, книговидавництво.

Охарактеризованы жанры переводной японской литературы на украинском книжном рынке и произведен сравнительный анализ с изданиями российских издательств.

Ключевые слова: японистика, издательская реализация, японская литература, перевод, книгоиздание.

The article is devoted to the genres of translated Japanese literature and their publishing implementation in Ukrainian book market as well as to the comparison with the prints of Russian publishers.

Key words: Japanese studies, publishing, Japanese literature, translation, publishing implementation.

Вступ. Сьогодні вплив Далекого Сходу, де зосереджені найрозвиненіші азійські країни, на західні суспільно-культурні і економічно-політичні процеси є беззаперечним. Інакше вміння ведення бізнесу, інакший світогляд і традиційність, втілені у мистецтві та повсякденному житті, і ореол екзотичності довкола народів, що мешкають на іншому боці півкулі, завжди викликали великий інтерес у людини із Заходу, що, у свою чергу, втілилось у численних культурних запозиченнях, наукових дослідженнях у царині орієнталістики, міжнародній співпраці і престижі азійських мов, що пояснюється їхньою складністю та запитаністю часом.

Однією з найбільш розвинених і високотехнологічних країн азійського регіону є Японія. За кількістю видаваних щороку книг вона входить до п'ятірки чільних країн світу і видає 6 % світового потоку художньої літератури; твори японських авторів активно перекладають і читають у всьому світі, японську, якою у світі розмовляють приблизно 140 мільйонів, вивчають в університетах і на позакласних курсах. В Україні існує власна школа японознавства, яка являє собою комплекс наукових дисциплін, що вивчають економіку, культуру, мистецтво, релігію, філософію, етнографію, пам'ятки матеріальної та духовної культури Країни Сонця, що сходить на ранковому пружі. Однак через відносно молодий вік і малорозвиненість вітчизняної орієнталістики наукові розвідки проводять здебільшого філологи, у той час як науковці-сходознавці з інших дисципліни пасуть задніх. Це також стосується і книговидавничої царини.

Актуальність нашої праці зумовлена відсутністю розвідок, у яких аналізується стан видавничої реалізації творів японського письменства на вітчизняному книжковому ринку. **Метою роботи** є висвітлення жанрів японського письменства, що представлені в українському перекладі на книжкових полицях країни.

Основна частина. Сьогоднішня ситуація з виданням японської літератури в Україні вважається вкрай несприятливою і безперспективною як самими видавцями, так і перекладачами з японської. Нових перекладів з'являється обмаль, а ті тексти, що видаються, часто вже добре відомі читачам у російському перекладі.

Адже в Україні так само, як ще донедавна було в Росії, крім японської класики, добре знають лише *Кавабату*, *Ое*, *Місіму*, *Абе* та *Муракамі*. Між тим на американському інтернет-сервісі «Амазон» можна побачити близько тисячі книжок різних авторів, які стосуються японської літератури (переклади художньої літератури, дослідження в галузі японознавства, науково-популярна белетристика тощо), виданих переважно за останні 20–30 років. Що стосується російських видавництв, то, спираючись на міцну базу вітчизняної школи японознавства, вони вже значно випередили українських колег, випустивши цілі серії перекладених творів сучасних японських письменників (наприклад, серія “*Terra Nipponica*” видавництва «Гіперон»).

За відсутності великих видавництв і масштабних накладів значними видаються й індивідуальні зусилля, цінуються окремі видання та поодинокі перекладачі. Тут багато залежить від їхнього смаку, ініціативності, самовідданості. Серед українських видавництв, що причинились до видання японських художніх творів чи праць наукового характеру, варто назвати радянське «Дніпро», засноване часописом «Всесвіт» («Юніверс») і, власне, сам часопис, «Фоліо», «Основи», «Піраміда» «Грані-Т», а також «Видавничий Дім Дмитра Бурого».

В українському перекладі представлені новели *Акутагави Рюноске*, перекладач І. Дзюб (дві збірки новел, що вийшли у рамках проекту «Приватна колекція» і включені до серії «Майстри українського перекладу»: *Акутагава Рюноске* «Павутинка»: вибрані новели. Львів: Піраміда, 2006; *Акутагава Рюноске* «Усмішка богів»: вибрані новели. Львів: Піраміда, 2008). І в перекладі В. Бойка: *Акутагава Рюноске* «Брама Расьомон»: новели, есеї. Харків: Фоліо, 2009 (книжка ввійшла в серію «Бібліотека світової літератури»). Видавали і твори *Юкіо Місіми*: «Жінка маркіза де Сада». Харків: «Фоліо», 2006 (переклад Інни Данченко) та роман «Сповідь маски» (переклад Дарини Купко); роман *Місіми* «Заборонені барви» (переклад Дмитра Москальова. Харків: Фоліо, серія «Карта світу», 2011). Видавництво «Фоліо» також видало у 2008 р. оповідання *Ясунарі Кавабати* під назвою «Країна снігу» та оповідання *Кобо Абе* «Жінка в пісках» (обидва у перекладі І. Дзюба) [6]. Автора бестселерів, *Харукі Муракамі* в дзюбинському перекладі видає і повторно перевидає все те ж «Фоліо»: «Погоня за вівцею», 2004, 2007, 2012 (наклад останнього становив 5 000 примірників); «Хроніка заводного птаха», 2009; трилогія «1Q84», 2009, 2010–2011, 2012 (останнє перевидання – 1200 екземплярів); «Танцюй, танцюй, танцюй» видавали вперше у 2005, 2013 рр., додатковий наклад становив 1500 примірників. У 2009 р. у видавництві «Основи» вийшов роман *Хісакі Мацуури*, представника «дзюнбунгаку», у перекладі І. Дзюба. Це було перше видання цього твору іноземною мовою.

Для повноти картини треба згадати й те, що видавництво «Дніпро» видавало в радянські часи переклади з японської (для прикладу – збірку поезії *Мацуо Басьо* у перекладі Г. Туркова, 1991 р., і роман *Такехіко Фукунаги* «Острів смерті», перекладач І. Дзюб, 1983 р.), – у базі даних японської літератури іноземними мовами, що зберігається на сайті Японського фонду, наведено до десятка книжок від цього видавництва за 1970–1980-ті рр., які можна знайти далеко не в кожній бібліотеці, не кажучи вже про придбання видання.

Також у 2008 р. *Ясунарі Кавабату* в перекладі Івана Дзюба та *Мацуо Басьо* в перекладі Володимира Панченка видало видавництво «Юніверс», засноване часописом «Всесвіт» 1991 р. Збірку «Коник, равлик і зозуля. Японські поетикласики – дітям» у 2011 р. видала «Навчальна книга — Богдан», переклад здійснив І. Бондаренко.

Велике значення для практики японсько-українського перекладу і перекладної літератури загалом мала і має досі незалежне літературно-мистецьке та громадсько-політичне видання «Всесвіт». Це український журнал іноземної літератури, що виходить один раз на два місяці в Києві. Заснований у січні 1925 р.

Миколою Хвильовим, Василем Елланом-Блакитним та Олександром Довженком, журнал «Всесвіт» є найстарішим літературним журналом України. Саме на його сторінках з'явилася більшість сьогодні відомих перекладів класики японського письменства, наприклад роман *Нацуме Сосекі* «Серце» у перекладі М. Федоришина. Відомо, що «Всесвіт» брався перекладати лише з мови оригіналу, тому багато текстів з японської можливо прочитати лише українською – якщо вдасться розшукати архіви часопису.

Однак, на жаль, сьогодні передрукуюються лише кілька японських авторів, відомих ще радянським читачам, ті самі твори, які вже давно перекладалися. Радянські японісти перекладали переважно класику – давніх і середньовічних авторів, аби уникнути сучасності та ідеологічних проблем, із нею пов'язаних. Довгий час практично під забороною був ультраправий мілітарист, «реакційний самурай» *Юкіо Місіма*. Таким чином, виникла лагуна у пострадянському сприйнятті Японії через незнання текстів прогресивних авторів-сучасників. Однак після зняття ідеологічної заборони у російському перекладі, крім *Місіми*, з'явилися *Нацуме Сосекі*, *Дадзай Осама*, *Сімадзакі Тосон*, *Морі Огай*, *Міядзава Кендзі*, *Дзюїтіро Танидзакі*, *Фуміко Енті*, *Хігуті Імійо*, *Накагамі Кендзі*, *Рю Муракамі*, *Харукі Муракамі*, *Йосімото Банана* та багато інших відомих японських прозаїків і поетів, твори яких не перекладалися на українську.

Наразі досі відсутній повний український варіант перекладу величної пам'ятки класичної японської літератури – «Повість про Гендзі» поетеси *Мурасаки Сікібу*, за винятком перекладу глави «Вітер у соснах» Ю. В. Осадчої. У той час як в Росії роман був перекладений в 1993 р. Т. Л. Соколовою-Делюсіною, п'ять разів перекладався англійською та існує у чеському перекладі.

Поза тим Олег Микитенко, головний редактор журналу іноземної літератури «Всесвіт», що організував у 2004-му «Рік Японії у “Всесвіті”», називає здобутки останніх років майже інформаційним проривом: «Прекрасні антології поезії, а також вихід чотирьох томів прози за чотири роки – це видатна подія для України», про що свідчить історична довідка про переклади з японської у ХХ ст. [2].

Заслуговує пильної уваги молоде видавництво «Грані-Т» – українське видавництво дитячої та культурологічної літератури, засноване у 2006 р. Видавництво «Грані-Т», повна назва якого розшифровується як «Грані творчості», має два пріоритети діяльності – дитячий та культурологічний. Кредо видавництва: розкривати нові, часом несподівані грані творчості письменників, художників, редакторів та дизайнерів. Уже до 2009 р. «Грані-Т» видало більше 300 книг, більшість з яких сформовано у різноманітні серії.

Серед книг, що безпосередньо пов'язані з японською тематикою, які видало видавництво, є такі:

- *«Грані світу. Україна – Японія: дерев'яна архітектура»*, 2007. Серія «Грані світу». У книзі порівнюються архітектурні споруди обох країн, зокрема храми, що мають багато спільних рис та мотивів.
- *«Стежками Басьо»*, 2007 – книжка-альбом, що веде читача місцями мандрів легендарного поета.
- *«Сто краєвидів малювали хмари»*, 2007 – збірка класичної поезії, проілюстрована художником Віктором Гукайло на основі фрагментів гравюр *Какусікі Хокуся*.
- *«Казки Японії»*, 2006 – яскрава і оригінальна збірка японських казок для маленького читача.
- *«Рьокан. Вибрані поезії»*, 2008 – вибрані поезії одного з кращих японських поетів доби Едо, дзен-буддійського ченця, філософа і каліграфа *Рьокана* (1758–1831 рр.), написані в жанрі хайку і танка.

Приємною подією для книговидавничого світу стала поява у 2008 р. антології японської класичної поезії VII–XIII ст. «Хяку-нін іс-сю» *«По одному віршу ста*

поетів (1235 р.). Збірка японської класичної поезії VII–XIII ст.» у перекладі Івана Бондаренка. За неї видавництво отримало почесні нагороди: Диплом X Всеукраїнського рейтингу «Книжка року – 2008» за книгу в номінації «Хрестоматія» та нагороду Форуму видавців у Львові за книгу «По одному віршу ста поетів», яка ввійшла до переліку 15 найкращих книжок Форуму у 2008 р.

Дещо інакшим є репертуар «Видавничого Дому Дмитра Бураго», відомого на ринку художньої і наукової поліграфічної продукції. Вже багато років у межах Видавничого Дому готуються до друку видання різної спрямованості – наукові збірники, методична література, підручники і посібники, спогади відомих сучасних діячів науки та мистецтва, художня проза і поезія. Видавництво Дмитра Бураго нині істотно набирає силу, здійснено підготовку чисельних цікавих видань, зокрема монографічних праць С. Абрамовича, І. Бондаренка, Н. Сквіри, масштабних збірників наукових праць – «Мова і культура», «Література в контексті культури», «Відображення історії і культури народу у словотворенні», праці із соціології; педагогічні видання; спогади-мемуари колишнього посла Республіки Кореї в Україні Хо Сун Чйола; численні художні видання, серед них повісті, збірники оповідань, поетичні підбірки тощо. У співпраці з відомим дослідником японської культури І. Бондаренком та іншими японознавцями побачили світ наукові видання, в яких робиться акцент саме на лінгвістичному аспектові японознавства, що викликане необхідністю якісного виховання нової генерації перекладачів з японської. Серед цих видань: «Лінгвокраїнознавство Японії: навчальний підручник» (О. І. Бондар., І. П. Бондаренко, 2012); «Словник японських літературознавчих термінів» (Л. С. Аністратенко, І. П. Бондаренко, 2012); «Японська література: хрестоматія у 3 томах» (упорядники: І. П. Бондаренко, Ю. В. Осадча, 2011); «Теоретична граматики японської мови у 2 томах» (К. Ю. Комісаров, 2010); «Японсько-український словник» (укладач І. Бондаренко, 2012); та одне з останніх – «Японська поетика: хрестоматія», упорядкована все тим самим незмінним І. Бондаренком та Ю. Осадчою на початку цього року, і ще багато інших теоретичних праць українського японознавства. Дотично до теми наукового книговидання варто зауважити, що у 2009 р. Києво-Могилянський університет видав своє наукове видання «Культура перекладу китайської та японської поезії: світоглядний аспект», покликане розв'язати проблеми адекватного перекладу згаданих текстів. Потроху книговидавничий процес видання літератури японської тематики набирає обертів.

Однак вітчизняні видавництва мають вагомих сусідів-конкурентів, а саме: видавництва «Амфора», «Гиперион», «Ексмо», «Азбука», «Центрполиграф». На полицях українських книгарень можна знайти тих самих японських авторів і в російському перекладі, таких як Місіму («Золотий храм», «Маркіза де Сад», зокрема видавництва «Ексмо» та «Центрполиграф»; новели *Акутагави* та романи *Ое*, видані «Ексмо» та «Азбукой»; право видання російськомовних перекладів автора бестселерів *Харукі Муракамі* також належить «Ексмо», що видає письменника як у серії («Муракамі-манія»; “Pocket Book”), так і позасерійно; «Амфора» дарує українському читачеві *Кавабату* («Голос бамбука», «Цикада та цвіркун») та найвідоміші повісті *Банани Йосімото*. На постійній основі в Росії виходять також навчальні і довідкові видання із вказівками для перекладачів науково-технічних, суспільно-політичних текстів, документації тощо (наприклад, «Біблія перекладача с японського мови», «Саппорт СТ», 2008; «Японський мови: посібник по перекладу документації», «Муравей-Гайд», 2001).

Цікаво вибірково порівняти накладі видань, що виходять сьогодні, та обсяги накладу радянських видавництв. Для прикладу візьмемо книги видавництва «Азбука», що друкуються обсягом у 5 000 примірників; не поступається йому і «Центрполиграф» із аналогічною цифрою. Наклади «Гипериона» серії “*Terra Nipponica*” різняться залежно від назви твору та автора: *Накагамі Кендзі* з його

«Берегом мертвих деревьев» може придбати лише 1 500 читачів, у той час як його співвітчизники *Сімадзакі Тосон* («Избранные произведения») та *Хігумі Імі-йо* («Сверстники») виходять накладом у 4 000 примірників. Дивно є стриманість «акули російського книговидавничого бізнесу» «Ексмо», яке позасерійні видання перекладених японців друкують 4-тисячними тиражами. Однак для прояснення ситуації візьмемо для прикладу «Норвежский лес» того ж *Муракамі* (серія “Муракамі-манія”), початковий наклад якого становив 5 000 екземплярів, а згодом додатковий сягнув 11 000 примірників у цілому. І так приблизно з усіма іншими романами популярного *Харуки*.

У радянські часи видавали багато, якісно й оперативно. Перша книга чотиритомної повісті «Гендзі-моногатарі» видавництва «Наука» в 1991 р. вийшла накладом 25 000 примірників. «Вибранні твори» (1982) *Кобо Абе* видавництво «Радуга» надрукувало накладом 100 000 екземплярів. Такий самий наклад і в романів *Кендзабуро Ое*, виданих московським видавництвом «Правда» (1990 р.).

Із 2000 по 2006 р. в Україні окремими виданнями вийшла лише антологія японської поезії у видавництві «Дніпро», ще два томи поезії – у «Факті», *Я. Кавабата* і *К. Абе* – в «Основах» і два романи *Х. Муракамі* – у «Фоліо». «Країна снігу» *Кавабати Ясунарі* у видавництві «Фоліо» – 750 примірників; «Жінка в пісках» *Абе Кобо* ще менше – 500 екземплярів. І хоча «Стежками Басьо» «Грані-Т» видали 3-тисячним тиражем, кількість примірників «Хяку-нін іс-сю» у вихідних даних видання не зазначена.

Книговидавничий успіх російських видавництв пояснюється тим, що, на відміну від українських, росіяни мають ще й фінансову підтримку, яка надається у межах «Проекту з перекладу та розповсюдження сучасної японської літератури» (Japanese Literature Publishing Project (JLPP) японської некомерційної організації «Центр перекладів та пропаганди сучасної японської літератури» (The Japanese Literature Publishing and Promotion Center (J-Lit Center), яка була заснована у 2002 р. урядовим Агентством з культури для того, щоб ширше ознайомити зарубіжного читача з літературними творами, написаними в період із 1968 р. до теперішнього часу. Спеціальна комісія Агентства з культури обирає книги японських авторів, потім ці книги за підтримки Центру перекладають з японської на англійську, французьку, німецьку та російську, видають і постачають у продаж різних країн. Окрім цього Центр надсилає ці книги в дарунок бібліотекам, університетам, організаціям культури по всьому світу. Двадцять примірників французькою, англійською, німецькою та російською мовами знаходяться і в Науковій бібліотеці при ДНУ ім. О. Гончара.

Саме із видавництвом «Гиперион» співпрацювала японська організація. На сьогодні японський проект підтримки видання перекладів JLPP у Росії завершено, однак видавництво й надалі продовжуватиме серію “Terra Nipponica”.

Завдання представляти японську культуру за кордоном покладене ще на одну організацію – Японський фонд, одна з програм якого опікується підтримкою перекладів японської літератури іншими мовами [5]. Ця японська державна організація фінансується урядом, тому вона може надавати фінансову допомогу проектам, на які не наважуються приватні видавництва. Для українських видавців подібні програми, що їх дозволяють собі розвинені країни, стали одним із важливих джерел фінансування перекладів іноземної літератури. Про японську програму в нас знають трохи менше, ніж скажімо, про французьку чи німецьку. Однак перекладами з японської, що побачили світ в останнє десятиліття, ми повинні завдячувати в більшості випадків саме Японському фонду. Його можливості невеликі, проте запити українських видавців поки що задовольняють.

Головний редактор видавництва «Факт» Леонід Фінкельштейн поділився досвідом співпраці з Японським фондом: «За його підтримки ми видали дві антології японської поезії в перекладі Івана Бондаренка. Інтерес до японської літера-

тури в Україні, безперечно, є. За один рік розійшлося 3,5 тис. примірників “Антології японської поезії”. І це при ціні двомовного представницького видання у 60 грн. Хочу зауважити, що аналогічні російські видання обходяться читачам у три-чотири рази дорожче» [5].

За минулі десять років Фонд профінансував вісім українських проектів, але три перші книги вийшли російською, а не українською мовою. Українські проекти перекладу і видання роману *Харукі Муракамі* «Танцюй, танцюй, танцюй» (переклад Івана Дзюба, видавництво «Фоліо»), а також «Антології японської класичної поезії. Танка. Ренка» (переклад Івана Бондаренка, видавництво «Факт») побачили світ якраз за підтримки Японського фонду.

Парадоксально, але українські письменники активніше відкриваються світові, їх тепер потроху видають на Заході. Навіть у Японії видавництво “Gunzoshu”, що раніше спеціалізувалося на російській літературі, у 2005 р. видрукувало збірник, підготовлений за антологією сучасної української новели В. Даниленка «Квіти в темній кімнаті». До збірки, яка стала «першою ластівкою» художньої прози сучасної України на теренах Країни Сонця, що сходить, увійшли твори Юрія Винничука, Володимира Даниленка, Богдана Жолдака, Євгенії Кононенко та інших авторів. Японська антологія виникла завдяки творчому альянсу українки Ольги Хоменко та японки Фудзії Ецуко [5]. У 2010 р. в Японії у дитячому журналі «Велика кишенька» («Оокіна покетто») японського видавництва «Фуку-інкан» побачив світ і перший переклад українських казок японською мовою, виконаний з мови оригіналу все тією ж Ольгою Хоменко.

Для здійснення якісного перекладу українській японістиці бракує перекладачів, які б професійно займалися японською літературою. Японська перекладна література в Україні відбулася, по суті, завдяки кільком японістам (І. Дзюб, Г. Турков, М. Федоришин, І. Бондаренко, І. Дубінський) та часопису «Всесвіт». В основному переклади виконуються японістами, які не спеціалізуються на художній прозі, що лишає відбиток на стилістиці їхніх перекладів. Складність перекладу також полягає і у східній специфіці. Для того щоб перекладати літературу, недостатньо знати лише мову – треба знати традицію, особливості життя іншого народу [3].

До вищесказаного додамо, що на даний момент японський напрям вважається безперспективним не лише через відсутність перекладів та вправних перекладачів. Редактор журналу «Всесвіт» О. Микитенко вважає, що через те, що читачькі запити тепер невисокі (їхню увагу забирає телебачення, Інтернет, поп-шоу), книжковий ринок заповнений низькопробною російськомовною продукцією, а державна система книгорозповсюдження відсутня і реальної державної допомоги українським видавцям годі чекати, недоцільно ставити питання про збільшення видань японської літератури українською мовою. На його думку, можна сподіватися хіба що на «розкручені» імена на кшталт *Муракамі* або окремі видання за реальної підтримки японських і українських державних інстанцій. У видавництві ж «Юніверс» нарікають на відсутність видавничого процесу в країні та книжкових полиць. Найперша проблема – відсутність книгарень, друга – тиск російської книжки. «Треба оподаткувати російську книжку – так, щоб вона коштувала на 100% більше. Потрібна агресивна мовна політика, росіяни ж агресивно йдуть сюди», – говорить Олег Жупанський, у минулому головний редактор видавництва «Юніверс», на сьогодні – співзасновник «Видавництва Жупанського».

Висновки. У ході дослідження нами було з’ясовано, що сьогоденними стрижневими проблемами видавничої реалізації різних жанрів японської літератури на вітчизняному книжковому ринку є: а) відсутність кваліфікованих і талановитих перекладачів для здійснення якісного перекладу художньої літератури; б) відсутність держзамовлень на японську літературу, невміння налагодити співробітництво з японською стороною, а ризикувати власними коштами наважуєть-

ся не кожне приватне видавництво; в) засилля російської книги і якісного російського перекладу – це кістяк проблем усього книговидавничого бізнесу країни взагалі, і не лише японського його сегмента; г) млявість українського читача, що відзначається видавцями як низький попит на японську поезію і прозу, однак попит все одно є і його вдається задовольнити поодинокими перевиданнями. Подолати прірву між східною літературою і читачем можливо лиш виховавши нову еліту професійних викладачів, чим уже сьогодні займаються І. Бондаренко і «Видавничий Дім Дмитра Бурого», спільно видаючи спеціальні видання, що становитимуть теоретичну і практичну базу для навчання перекладачів. До того ж необхідно знову спробувати заручитися фінансовою підтримкою Японського фонду, справно виконуючи обов'язки зобов'язання. І лише тоді стане можливим конкурувати з російською книгою, коли українські видавці почнуть господарювати на своєму ринкові і представлятимуть якісно кращий товар за виправдану ціну.

Бібліографічні посилання

1. **Бондаренко І.** Японістика в Україні: історія і сучасність / Іван Бондаренко // Вісн. Київ. Нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Серія «Східні мови та література». – К. : ВПЦ «Київський університет», 2007. – Вип. 12.
2. **Микитенко О.** Історична справка від «Всесвіту» / О. Микитенко // Дзеркало тижня. Україна. – 2006. – № 32.
3. **Партач Н.** Нам не світить зі Сходу / Н. Партач // Дзеркало тижня. Україна. – 2006. – № 32.
4. **Партач Н.** Переклад з японської – дороге хобі: інтерв'ю з Ігорем Дубінським / Н. Партач // Дзеркало тижня. Україна. – 2006. – № 32.
5. **Партач Н.** Прогресу вже досягнуто? / Н. Партач // Дзеркало тижня. Україна. – 2006. – № 32.
6. **Суrowий В.** Список творів японської літератури, перекладених українською мовою [Електронний ресурс] / В. Суrowий. – Режим доступу: <http://www.yaku.su/ua/community/articles/t1.aspx>.

Надійшла до редколегії 01.06.2014.